

Jak čtou Romové

- Mgr. Kateřina Šormová, Ph.D., Ústav českého jazyka a teorie komunikace na FF UK

Jazykové zázemí romských žáků

- Romština – zdaleka ne všichni žáci ji ovládají; 1/3 na úrovni mateřského j., 1/3 pasivně (rozumí), 1/3 romštinu nezná vůbec
- Slovenština
- Maďarština
- Čeština
- Romský etnolekt češtiny – nejedná se o standardní češtinu, přenos hloubkových struktur romštiny, např. přízvuk na jiné slabice, kalkování, přenášení gramatických jevů, fonologická specifika atd.

Výzkum na ZŠ v Kladně

- slovní zásoba z učebnic pro 1. třídu, skupina soc. znevýhodněných romských žáků vs. ostatní děti ze třídy
- celkem 100 pojmů, které dle odhadu vyučující mohly činit potíže
- LÁN:
 - romské děti: lano, nevím
 - ostatní: velké pole, hodně velký kus pole
- VĚDRO:
 - romské děti: voda, vedro, horko, vítr, nevím
 - ostatní: to je dřevěné, na vodu, Naš'a chodila s ním pro vodu
- ONEHDY:
 - romské děti: nehty, nevím (pozn. slovo se podobá výrazu pro „nehty“ v romštině)
 - ostatní: někdy, nevím, kdy už to bylo, dávno
- např. slovo HLINÍK romské děti na základě zkušenosti znaly lépe

Korpus ROMi

- subkorpus CZESL, rozsáhlá databanka psaného romského etnolektu češtiny
- ukázka: 2 žákovské texty, nestandardní, hovorové vyjadřování
- BEDŘICHOVÁ, Zuzana *Jazyk jako stigma?*: analýza chybovosti textů romských žáků 9. ročníku základních škol praktických. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2013. ISBN 978-80-7308-486-8.
- typické chyby – pravopis:
 - hranice slov, vět, psaní slov a větších syntaktických celků dohromady – podobné chyby prý dělají neslyšící žáci
 - velká/malá písmena – problém i u ostatních žáků
 - vyjmenovaná slova/shoda přísudku s podmětem – problém i u ostatních žáků
 - tvrdé „y“ málo zastoupené – v případě pochybností užijí „i“
 - psaní dle výslovnosti (*von, eště*)
 - chybějící interpunkce a diakritika
 - nářeční prvky – zřejmý vliv slovenštiny
- Blízkost psaného a mluveného projevu:
 - výstavba diskurzu

- spodoba znělosti
- krátké/dlouhé samohlásky
- slovní zásoba; diskurzivní markery
- nespisovnost, kolísání i v rámci jedné věty
- prvky typické i pro písemný projev
- zkratky: *a pod*
- Mluvený projev:
 - Přízvuk
 - Silový, buď na 1. slabice jako v čj, nebo na předposlední jako v romštině
 - Intonace
 - Jednotlivé složky využívány s větší intenzitou
 - Často právě intonace je distinktivním rysem etnolektu
 - Často využívána v expresivní funkci – v komunikaci s dětmi
 - Samohlásky
 - Krácení dl. samohlásek (*mama, s nama, tata*)
 - Užívání monoftongu u místo ou (*kupit, vydlubali*)
 - Epenteze j (*Andreja, v muzeju*)
 - Souhlásky a souhláskové skupiny
 - R v případech, kde má být ř (*prines, pred*)
 - Před ř na začátku slova mizí h (zaznamenáno i v obecném ČJ) – *řbitov, řeben*
 - Lexikální a slovtvorná specifika:
 - Lexikální přejímky
 - z romštiny (*bala – vlasy, dilino – hloupý, gamby – rty, džuva – vši, chalovat – jíst*)
 - ze slovenštiny (spojka *bo*, adjektiva *hamižnej, lenivej*)
 - Sémantické kalky – dva typy: změna významu a rozšíření významu. Př. rodina – romsky famelija – široká rodina i příbuzný
 - Gramatické kalky – *pouštět strach, mít nervy, na někoho jdou nervy*, často imperativ bez reflexiva – *Mami, nesedej! Učeš ty vlasy!*

– GATZ – mapa sociálně vyloučených romských komunit

Čtenářská gramotnost romských žáků

- Význam gramotnosti pro život jedince – nejde jen o známky ve škole, ale v budoucnu i o lepší pracovní uplatnění (finanční ohodnocení, životní úroveň), zdravotní stav (srozumitelnost zdravotních doporučení), vyšší sebevědomí, nižší kriminalita
- Mezinárodní výzkumy PISA (žáci 10 let), PIRLS (žáci 15 let)
- Skupiny ohrožené rizikem funkční ngramotnosti – z marginálních skupin, z odlišného kulturního prostředí, nezaměstnané a nekvalifikované osoby, s velmi nízkým vzděláním, ze sociálně slabých vrstev, pracovníci určitých profesí
- Úroveň vzdělání romské populace – potíže zejm. s češtinou a matematikou
- Strategie romské integrace – lepší vzdělanost může zastavit mezigenerační přenos vyloučení členů romské komunity ze společnosti; chybí výzkumy a na základě nich speciálně zaměřené školní pomůcky

Gramotnost – definice

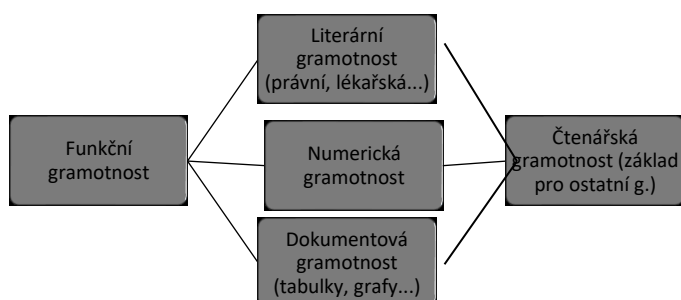
- Gramotnost – ovládnutí různých druhů komunikace za účelem začlenění jedince v dané společnosti, pro jeho uspokojivé konání a bytí ve prospěch svůj i druhých. Jedná se o schopnost, která mu umožní řešit proměnlivé problémy denního života. S ohledem na společensko-

ekonomické podmínky dané společnosti jsou požadovány různé stupně a druhy gramotnosti. V moderních civilizacích zahrnuje gramotnost základní a vyšší stupně gramotnosti.

- Funkční gramotnost – schopnost člověka aktivně participovat na světě informací
- Funkční nigramotnost – zahrnuje osoby schopné dekodovat text, ale neschopné porozumět jeho významu, zejména u textů s vyšší úrovní náročnosti.

- romské děti mají mnohem méně intenzivní kontakt s prohlížením obrázkových knížek v předškolním věku; není zvykem si s dítětem „číst“ (např. jak otáčet stránky, vidět vlastní rodiče číst, mít vztah ke čtení, pozornost...)

Faktory ovlivňující rozvoj ČG

- Sociální a rodinné determinanty – škola neovlivní
 - Postoje rodičů a domácí gramotnostní prostředí
 - Vzdělání rodičů – zejména matek, má rodina doma knihy?
 - Socioekonomický status rodiny – není jednoznačné (Má dítě PC? Vždy záleží, co na něm dělá.)
- Škola – romské děti často nejdřív musí dohnat náskok ostatních (např. neznají pastelky, neumí si stavět z kostek; osvědčily se nulté ročníky ZŠ – seznámení se s prostředím dané školy – dobré pro děti i rodiče)
- Další faktory

Výzkum

- Cíl: ověřit, zda a jak se odlišují výsledky romských žáků a žáků majoritní populace v testech čtenářské gramotnosti
- Výzkumné otázky:
 - Jsou rozdíly ve výsledcích žáků v testu čtenářské gramotnosti mezi romskými a neromskými žáky?
 - Jsou rozdíly ve výsledcích žáků v testu čtenářské gramotnosti v základních školách s odlišným zastoupením romských žáků?
 - Pozn. ZŠ Grafická na Smíchově: před 5 lety tam chodilo až 80 % romských žáků – spirála: pro romské rodiny je to příjemnější, rodiče ostatních žáků to ale odrazuje, koncentrace sociálně vyloučených rodin, nižší úroveň vzdělání
 - Jsou rozdíly mezi domácím gramotnostním prostředím ve skupině romských a neromských žáků?
 - Jsou rozdíly mezi romskými a neromskými žáky ve zvládnutí jednotlivých procesů porozumění textu?

Aspekty čtenářské gramotnosti – testovací techniky

- Účely čtení
 - Čtení pro literární zkušenost – pro zábavu

- Čtení pro získání informací – návod „Jak sestavit žížalí farmu“
- Postupy porozumění
 - Vyhledávání informací – základní, „V kolik hodin odjíždí autobus?“
 - Vyvozování závěrů – na základě přečteného textu „Proč někdo nemohl přijít?“
 - Interpretace – domyslet si skutečnosti přesahující informace v textu
 - Posuzování textu – ne/souhlas s postojem autora textu, správnost jeho argumentace, posouzení typu textu
- Čtenářské chování a postoje – zvyklosti spojené se čtením (frekvence atd.)

Výzkumný design

- Kvantitativní přístup, replikace mezinárodního šetření PIRLS ve zkrácené podobě
- Záměrný řízený výběr vzorku (v našich podmínkách nemohl být proveden náhodný výběr) – dle vlastní zkušenosti autorky, dle mapy GATZ apod.
- Realizace listopad 2013 – listopad 2014
- Respondenty byli žáci 4. a 5. ročníku ZŠ
- Zapojeno 36 tříd na 13 školách , N = 596, NR = 261
- Způsob identifikace romských žáků – dle vlastního postoje žáka, dle jazyka, kterým se doma hovoří (zaměření na jazykové podmínky, nikoliv etnicitu)

Testové nástroje:

- Žákovský dotazník
- Test čtenářské gramotnosti
- Učitelský dotazník
- Oproti PIRLS nepoužit dotazník pro rodiče – citlivé, obtížně realizovatelné

Vybraná shrnutí výsledků

		Kolik máš sourozenců					Total
		0	1	2	3	4	
Rom	0	34	161	75	28	33	331
	1	9	41	47	53	110	260
Total		43	202	122	81	143	591

		Responses		Percent of Cases
		N	Percent	
Jakým jazykem mluvíte doma?	česky	230	52,5%	88,1%
	romsky	155	35,4%	59,4%
	slovensky	35	8,0%	13,4%
	rusky	4	0,9%	1,5%
	vietnamsky	3	0,7%	1,1%
	jiným	11	2,5%	4,2%
Total		438	100,0%	167,8%

		Responses		Percent of Cases
		N	Percent	
Kdo umí v tvé rodině romsky?	já	128	12,3%	49,0%
	<u>bratr nebo sestra</u>	108	10,4%	41,4%
	<u>máma</u>	172	16,6%	65,9%
	<u>táta</u>	174	16,7%	66,7%
	<u>babička nebo děda</u>	172	16,6%	65,9%
	teta nebo strejda	165	15,9%	63,2%
	jiní příbuzní	120	11,5%	46,0%
	Total		1039	100,0%

- 64,3 % romských dětí uvedlo, že mají doma odhadem 0-10 knih (tento počet uvedlo necelých 10 % ostatních dětí)

Shrnutí výsledků – test čtenářské gramotnosti

- Nejmenší obtíže činí úlohy zaměřené na vyhledávání informací
- Nejobtížnější úlohy testující schopnost vyvozovat z textu závěry
- Problematická je interpretace – u všech žáků
- Celkové výsledky romských žáků jsou přibližně o třetinu nižší než výsledky neromských žáků

Analýza nenormovaných odpovědí

- Chyby v hranici slov: *abineměl hlad, aby se krokodýl na sytil*
- Chyby v psaní malého/velkého počátečního písmene
- Chyby v interpunkci
- Psaní slov dle výslovnosti, spodoba znělosti: *nejvěřili, kdiš, hlat, stracený, spátky, tagže, otkuť, vlchčí*
- Chyby v psaní i, í/y, ý po obojetných souhláskách: *abi je zahnal, krokodil viles, nakrmyt*
- Chyby ve shodě: *bylo tma, plameňáci zmizely*
- Chyby v kvantitě: *sežrál, vratěj, vrstvý, pud*
- Významová záměna slov: potrava – potravina: *žížaly promíchají písech a zeminou když vylezají na povrch za potravinou*; plameňák – pelikán: *pomohli jí že našla v časopisu pelikani*; poraněný – poškozený: *poraněné dveře*
- Obtíže při myšlenkové a stylistické formulaci odpovědí

Závěry

- Závěry pro další výzkum
 - Nutnost zaměřit se také na rodiče žáků a jejich postoje a zvyklosti ve vztahu ke čtení.
 - Detailní analýza strategií, které při čtení romští žáci používají, a hodnocení, jak efektivní tyto strategie jsou.
 - Srovnání schopnosti porozumět čtenému textu, který respondent sám čte, a textu, který je mu předčítán, tedy je vnímán auditivně.
- Závěry pro vzdělávací politiku
 - Podpora rozvoje čtenářské gramotnosti jako předpokladu pro další učení by měla být zakotvena v RVP (!)
- Závěry pro vzdělávací praxi
 - Práce s předškolními žáky
 - Materiální vybavení tříd
 - Metodika práce s textem ve vyučování
 - Tiché čtení
 - Různé typy textů
 - Kompenzační mechanismy pro děti, které ve čtení zaostávají
- reakce na výzkum: školy podobné výsledky očekávaly, výzkum by spíše mohl sloužit jako podklad pro snahy o prosazení změn na MŠMT apod.
- doporučení: Bc. Josefína Kalousová: *Identita neslyšících Romů*, 2012 (bakalářská práce)
- Dr. Šormová nabízí možnost konzultací v případě zpracovávání příbuzných témat